

PIRLS TOPSHIRIQLARI TURLARI VA ULARNING O'QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASHDAGI O'RNI

Shavazova Nilufar Musayevna

Samarqand davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *PIRLS topshiriqlari o‘z mohiyatiga ko‘ra o‘quvchilarning matnni qanday tushunishi, ulardan axborotni qanday topishi, matn asosida qanday fikr yuritishi va umumlashtirish qobiliyatini o‘rganishga qaratilgan. PIRLS topshiriqlari o‘qish savodxonligini baholashda juda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi, chunki ular matn bilan ishlashning barcha bosqichlarini qamrab oladi. Ushbu maqolada yuqoridagi fikrlar keng yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta‘lim, PIRLS, fikrlash, matnni tushunish, adabiy matn, axborot.*

ТИПЫ ЗАДАНИЙ PIRLS И ИХ РОЛЬ В ОЦЕНКЕ ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ

Шавазова Нилуфар Мусаевна

Самаркандский государственный педагогический институт

Преподаватель кафедры «Начальное образование»

Аннотация: *задания PIRLS по своей природе направлены на изучение того, как учащиеся понимают тексты, как они находят в них информацию, как они рассуждают на основе текста и их способности к обобщению. Задания PIRLS служат очень важным инструментом оценки грамотности чтения, поскольку охватывают все этапы работы с текстом. В данной статье подробно рассматриваются вышеуказанные пункты.*

Ключевые слова: *начальное образование, PIRLS, мышление, понимание текста, художественный текст, информация.*

TYPES OF PIRLS TASKS AND THEIR ROLE IN ASSESSING READING LITERACY

Shavazova Nilufar Musayevna

Samarkand State Pedagogical Institute

Teacher of the Department of "Primary Education"

Abstract: *PIRLS tasks, by their nature, are aimed at studying how students understand the text, how to find information from it, how to reason on the basis of the text, and their ability to generalize. PIRLS tasks serve as a very important tool in assessing reading literacy, as they cover all stages of working with the text. This article provides a broad overview of the above points.*

Keywords: *primary education, PIRLS, thinking, text comprehension, literary text, information.*

Zamonaviy ta'lim jarayonida boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. O'qish savodxonligi nafaqat o'quv materiallarini o'zlashtirish uchun, balki shaxsning fikrlash, muloqot, tahlil qilish va axborotni tanlab olish qobiliyatlarini rivojlantirishda ham asosiy o'rin tutadi. Bu ko'nikma boshlang'ich ta'lim bosqichidayoq puxta shakllanishi zarur, chunki aynan shu bosqichda bola nafaqat harflarni o'rganadi, balki fikrlash madaniyati, axborotni anglash va qayta ishlashga oid dastlabki qadamlarini qo'yadi. Bugungi kunda o'quvchilarning o'qish kompetensiyasini xalqaro mezonlar asosida baholovchi tizimlardan biri bu PIRLS tadqiqotidir. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi darajasini baholovchi xalqaro dastur bo'lib, har besh yilda bir marta dunyo mamlakatlari ishtirokida o'tkaziladi. Ushbu tadqiqot asosan 9 yoshli bolalar – 4-sinf o'quvchilarining

matnni qanday o'qishi, tushunishi, undan axborot ajrata olishi, fikr yurita olishi va o'z hayotiga bog'lay olishini o'rganadi. Bu tadqiqotda ikki asosiy yo'nalishga alohida e'tibor qaratiladi: birinchidan, o'quvchilarning o'qishdagi maqsadi (ya'ni badiiy va informativ matnlar bilan ishlash qobiliyati); ikkinchidan, kognitiv (bilish) jarayonlar, ya'ni matndan ma'lumot topish, g'oyalarni tushunish, mazmunni tahlil qilish, umumlashtirish va baholash ko'nikmalari. PIRLS talablari asosida o'qish darslarini tashkil etish o'quvchilarni faqat o'qish texnikasiga emas, balki matnni chuqur anglash, o'z fikrini asoslash, savollarga to'g'ri va izchil javob bera olishga yo'naltiradi.¹

XXI asrda ta'limda yuz berayotgan islohotlar va globallashtirish jarayonlari natijasida o'quvchilarning nafaqat bilim, balki kompetensiyaviy yondashuv asosidagi ko'nikmalarini baholash zarurati ortmoqda. Shu jihatdan qaralganda, xalqaro miqyosda amalga oshirilayotgan baholash dasturlaridan biri – bu **PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)** dasturidir. PIRLS har 5 yilda bir marta boshlang'ich ta'lim darajasida (asosan 4-sinf o'quvchilari) o'quvchilarning o'qish savodxonligini xalqaro mezonlar asosida baholaydi.

PIRLS dasturining asosiy maqsadi — o'quvchilarning **matnni tushunish, sharhlash, tahlil qilish, baholash** kabi o'qish jarayonining yuqori kognitiv bosqichlariga oid ko'nikmalarini aniqlashdir. Bu mezonlar asosida tuzilgan topshiriqlar o'quvchilarning nafaqat matnni o'qib, tushunganini, balki undan qanday fikr chiqarishini, uni hayotiy tajriba bilan bog'lay olish darajasini ham baholashga xizmat qiladi.²

¹ Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston. 2017.

² . Qosimova Ona tili o'qitish metodikasi T.: "Nosir" 2009.

PIRLS topshiriqlari qanday tuziladi?

PIRLS dasturida har bir baholov topshirig'i ikki asosiy turdagi matn asosida tuziladi:

- **adabiy matnlar (literary texts)** – bu matnlar ko‘proq hikoya, rivoyat, ertak kabi badiiy-bayonaviy uslubdagi matnlar bo‘lib, o‘quvchilarning obrazlar, voqealar rivoji, syujet tahlili va hissiy-estetik tushunchalarini baholashga yo‘naltirilgan;

- **axborot matnlari (informational texts)** – bu matnlar ilmiy-ommabop, tushuntiruvchi, ma’lumot beruvchi matnlar bo‘lib, o‘quvchilarning faktlar bilan ishlashi, mantiqiy tafakkur yuritishi va asosli xulosalar chiqarishini baholaydi. Har bir matnga bog‘langan topshiriqlar **bir necha kognitiv darajani** qamrab oladi.³

PIRLS topshiriqlari quyidagi uch asosiy kognitiv bosqich asosida ishlab chiqiladi:

1. **Ma’lumotni topish va qayta tiklash.** Bu bosqichdagi topshiriqlar o‘quvchidan matndan bevosita keltirilgan fakt yoki ma’lumotni aniqlab topishni talab qiladi. Masalan, savollar “Qahramonning ismi nima edi?” yoki “U qayerga ketdi?” kabi sodda shaklda bo‘ladi. Ushbu topshiriqlar o‘quvchilarning **matndan aniq axborotni ajratib olish** qobiliyatini baholaydi.

2. **Ma’lumotni izohlash va talqin qilish.** Bu turdagi topshiriqlar o‘quvchidan matndagi ma’lumotlar asosida **xulosa chiqarish, sabab-oqibat bog‘liqligini tushunish** va **bilvosita ma’lumotlar asosida fikr yuritishni** talab

³ M.E.Toirova O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik I qism T.: “Novda Edutainment”, 2023.-82 b.

qiladi. Masalan, “Nima uchun qahramon bu ishni qildi, deb o‘ylaysiz?” kabi savollar o‘quvchining tahliliy fikrlashini baholaydi.⁴

3. Mazmunni tahlil qilish va baholash. Bu darajadagi topshiriqlar eng yuqori kognitiv bosqichni ifodalaydi. O‘quvchi matnning **mazmunini umumlashtirishi, uni boshqa voqealar bilan qiyoslashi, muallifning niyatini tahlil qilishi** yoki o‘z fikrini asoslab bildirishini talab qiladi. Masalan: “Muallif bu matn orqali bizga qanday xabar bermoqchi bo‘lgan?” yoki “Qahramonning harakatiga qanday baho berasiz?” kabi savollar o‘quvchining mustaqil tahliliy fikr yurita olish darajasini o‘lchaydi.

PIRLS topshiriqlari ikki asosiy shaklda tuziladi:

- **yopiq test savollari** – bu turdagi savollarda o‘quvchiga bir nechta javob variantlari beriladi va to‘g‘ri javobni tanlash talab etiladi. Bu savollar tezkor va obyektiv baholashga imkon yaratadi;

- **ochiq test savollari** – o‘quvchidan o‘z fikrini yozma tarzda izohlashi so‘raladi. Bu turdagi savollar fikrni bayon qilish, sabab va dalillarni keltirish kabi **ifodali yozish va og‘zaki nutq ko‘nikmalari bilan bog‘liq** bo‘lib, chuqur tahlilni talab qiladi.⁵

PIRLS topshiriqlari o‘quvchilarning quyidagi asosiy o‘qish kompetensiyalarini shakllantirish va baholashda muhim rol o‘ynaydi:

- Matnni tushunish va asosiy g‘oyani ajratib olish;
- Matndan zarur ma‘lumotlarni izlab topish;
- Matndagi voqea, personaj, sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish;

⁴ U. B. Aydarova O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism T.: “Novda Edutainment”, 2023.-80 b.

⁵ U. B. Aydarova O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism T.: “Novda Edutainment”, 2023.-80 b.

- O'qilgan matn asosida shaxsiy fikr bildirish va uni asoslash;
- Matnni real hayotiy vaziyatlarga qiyoslab baholash.

Shunday qilib, PIRLS topshiriqlari o'qish savodxonligini faqatgina texnik jihatdan emas, balki **mazmunan tushunish, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash darajasida** baholashga xizmat qiladi. Bu topshiriqlarning shakllari va mazmuni zamonaviy ta'limda o'quvchining intellektual salohiyatini aniqlash, rivojlantirish hamda xalqaro mezonlar asosida ta'lim sifatini baholash uchun muhim vosita hisoblanadi.

PIRLS doirasida tuzilgan topshiriqlar o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini har tomonlama baholashga xizmat qiladi. Aynan topshiriqlarning xilma-xilligi, didaktik yondashuvi va maqsadli tuzilishi tufayli o'quvchilarning o'qish saviyasi nafaqat yuzaki darajada, balki chuqur kognitiv jarayonlar orqali tahlil qilinadi. PIRLS topshiriqlari ikki asosiy matn turi asosida shakllantiriladi: badiiy va axborotli matnlar. Badiiy matnlar orqali o'quvchilarning obrazli fikrlash, matnni emotsional qabul qilish va muallif fikriga munosabat bildirish qobiliyatlari baholanadi. Axborotli matnlar esa o'quvchilarning faktlar asosida tahlil qilish, axborotni ajratib olish va uni hayotiy voqealar bilan bog'lay olish qobiliyatlarini o'lchaydi. Har bir matndan so'ng turli darajadagi topshiriqlar beriladi. Bu topshiriqlar aniq axborotni topish, tushunish, fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

PIRLS topshiriqlari o'z tarkibida asosan to'rt xil kognitiv maqsadga yo'naltirilgan: birinchi turdagi topshiriqlar – aniq axborotni topish va sodda ma'lumotni aniqlashga qaratilgan. Bu yerda o'quvchi matnda berilgan bevosita faktni topishi kerak bo'ladi. Masalan, “Qahramonning ismi nima?”, “U qayerga

bordi?”, “Voqea qayerda bo‘lgan?” kabi savollar. Bu turdagi savollar ko‘proq literal, ya’ni yuzaki tushunishga asoslanadi. Ikkinchi turdagi topshiriqlar – g‘oyalarni talqin qilish va tushunishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchidan matndagi voqealar orasidagi bog‘liqlikni aniqlash, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish va voqea rivojini tushuntirish talab etiladi. Masalan, “Nega qahramon bunday yo‘l tutdi?”, “Uning bu harakati qanday natijaga olib keldi?” kabi savollarni misol qilish mumkin. Uchinchi turdagi topshiriqlar – ma’lumotni tahlil qilish va baholashga yo‘naltirilgan. Bu turdagi topshiriqlarda o‘quvchidan muallifning pozitsiyasini tushunish, matn tuzilmasini tahlil qilish, matn tiliga e’tibor qaratish, obrazlararo o‘zaro aloqalarni anglash kabi murakkab kognitiv faoliyat talab qilinadi. Bu esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. To‘rtinchi turdagi topshiriqlar – umumlashtirish va xulosa chiqarishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchining matn mazmuni asosida yangi fikr yaratish, voqeani davom ettirish yoki muqobil yakunini aytish kabi ijodiy yondashuvini baholaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
2. K. Qosimova Ona tili o‘qitish metodikasi T.: “Nosir” 2009.
3. M.E.Toirova O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik I qism T.: “Novda Edutainment”, 2023.-82 b.
4. U. B. Aydarova O‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik II qism T.: “Novda Edutainment”, 2023.-80 b.